

Διατήρηση Ζωτικών Λειτουργιών: Δικαίωμα στη Ζωή και στο Θάνατο. Ιατρικά, Ηθικά, Κοινωνικά και Νομικά Προβλήματα. "Ένας Εισαγγελέας Σχολιάζει"

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Εισήγηση σε στρογγυλή τράπεζα
στο 3ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΑΝΑΙΣΘΗΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΝΤΑΤΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
(ΠΟΡΤΟ ΚΑΡΡΑΣ 24 Σεπτεμβρίου 1994)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

- I. Εισαγωγικά
- II. Δικαίωμα στη ζωή
- III. Τα όρια της ανθρώπινης ζωής
- IV. Εγκεφαλικός θάνατος - Κριτήρια θανάτου
- V. Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας
- VI. Ο όρος "ευθανασία" σε σχέση με τον Ποινικό Κώδικα
- VII. Ποινικός Κώδικας - Αξιολόγηση της συμπεριφοράς του ιατρού από άποψη ποινικού δικαίου
- VIII. Τιμωρητό της ευθανασίας
- IX. Δικαίωμα στο θάνατο
- X. Απόψεις θεωρητικών
- XI. Γνώμες DE LEGE FERENDA (από άποψη δικαιοπολιτικής)
- XII. Η άποψη ενός Ιατροδικαστή (Επίλογος Α')
- XIII. Επίλογος Β' (στίχοι ενός Ποιητή, χωρίς σχόλιο)

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Έχοντας επίγνωση του ότι απευθύνομαι σχεδόν αποκλειστικά σε μη νομικούς, όντας δε εγώ νομικός της πράξης και ειδικότερα εισαγγελικός λειτουργός, ξένος προς την ιατρική επιστήμη που σεις διακονείτε, θεωρώ αναγκαίο να διευκρινίσω ευθύς εξαρχής ότι οι σκέψεις, που θα έχω την τιμή να παρουσιάσω, είναι διατυπωμένες αφενός με προϋπόθεση το ισχύον δικαίωμα στη χώρα μας και αφετέρου υπό το πρίσμα της λειτουργικής αρμοδιότητας του Εισαγγελέα, ο οποίος -κατά νόμον(1)- έχει ως αποστολή την τήρηση της

νομιμότητας, την προστασία του πολίτη και τη διαφύλαξη των κανόνων της δημόσιας τάξης, ασκεί δε την ποινική δίωξη στο όνομα της Πολιτείας(2).-

II. ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗ ΖΩΗ

Ακολουθώντας τη διατύπωση του θέματος της στρογγυλής τράπεζας θα αρχίσω λέγοντας ότι το "δικαίωμα στη ζωή" προστατεύεται από το άρθρο 5 παρ. 2 του Συντάγματος του 1975, που ορίζει: "όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής (της τιμής και της ελευθερίας τους χωρίς διάκριση...)"-.

III. ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

Στο δίκαιο, και ειδικότερα στον Αστικό Κώδικα, βρίσκουμε και διάταξη που "διευκρινίζει" νομικά τα όρια της ανθρώπινης ζωής, την αρχή και το τέλος της. Κατά το άρθρο 35 του Αστικού Κώδικα, λοιπόν, "το πρόσωπο αρχίζει να υπάρχει μόλις γεννηθεί ζωντανό και παύει να υπάρχει με το θάνατό του".-

IV. ΕΓΚΕΦΑΛΙΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ - ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Είναι γνωστό ότι ο σύγχρονος Έλληνας νομοθέτης υιοθέτησε τις πιο πρόσφατες απόψεις της Ιατρικής Επιστήμης και αναγνώρισε -στο άρθρο 7 παρ. 4 του Νόμου 1383/83(3)- τον "εγκεφαλικό θάνατο", ο οποίος επέρχεται με την παύση της λειτουργίας του εγκεφάλου "και όταν οι λειτουργίες ορισμένων οργάνων

(εκτός από τον εγκέφαλο) διατηρούνται με τεχνητά μέσα”. (Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι ο προϊσχύσας Νόμος 821/78(4) - άρθρο 9 παρ.Ι- καθόριζε αναλυτικά και τα “κριτήρια θανάτου”. Το νομοθέτημα χαρακτηρίστηκε ρηξικέλευθο και εκφράστηκαν ορισμένες επιφυλάξεις(5)).-

V. ΚΩΔΙΚΑΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

Η σχετική με το θέμα μας διάταξη στο Βασιλικό Διάταγμα της 25-5/6-7-55 “περί Κανονισμού Ιατρικής Δεοντολογίας” είναι εκείνη του άρθρου 9 παρ. Ι, σύμφωνα με την οποία “ο ιατρός οφείλει απεριόριστον μέριμναν δια την διατήρησιν και διάσωσιν της ανθρώπινης ζωής”.-

VI. Ο ΟΡΟΣ “ΕΥΘΑΝΑΣΙΑ” ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΠΟΙΝΙΚΟ ΚΩΔΙΚΑ

Ο Ελληνικός Ποινικός Κώδικας δεν χρησιμοποιεί τον όρο “ευθανασία”(6). Σε ειδικό ποινικό νόμο (άρθρο 2 παρ.Ι Νόμου 1197/81 “περί προστασίας ζώων”) ο νομοθέτης κάνει χρήση του προαναφερθέντος όρου αναφορικά με τα ζώα, ορίζοντας ότι “ζών συντροφίας, εργασίας ή εκτροφών, το οποίον κατέστη ανικανόν διά την δι’ ην προορίζεται χρήσιν, συνεπεία γήρατος, ασθενείας, κατάγματος, αναπηρίας ή άλλης τινός αιτίας, δύναται να φονεύεται δι’ ευθανασίας και μόνον κατόπιν προηγουμένης εκθέσεως κρατικού ή ιδιώτου κτηνιάτρου”.-

VII. ΠΟΙΝΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΤΟΥ ΙΑΤΡΟΥ ΑΠΟ ΑΠΟΨΗ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Για τον ιατρό που συμβάλλει ενεργά κατά τη διάρκεια της νοσηλείας του ασθενούς, οι δυνατότητες αξιολογήσεως της συμπεριφοράς του από πλευράς ποινικού δικαίου (όταν επέλθει ο θάνατος του ασθενούς) είναι οι ακόλουθες(7):

1. Να κριθεί η πράξη του ατιμώρητη (κανόνας).
2. Να θεωρηθεί ότι η συμπεριφορά του στοιχειοθετεί ανθρωποκτονία από αμέλεια, όταν πρόκειται για ιατρικό σφάλμα: άρθρο 302 παρ. Ι Π.Κ. “όποιος επιφέρει από αμέλεια το θάνατο άλλου τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών”.
3. Να θεωρηθεί η πράξη του ανθρωποκτονία εκ προθέσεως: άρθρο 299 παρ. Ι Π.Κ.: “όποιος με πρόθε-

ση σκότωσε άλλον τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη”.

4. Να θεωρηθεί η πράξη του ανθρωποκτονία με συναίνεση: άρθρο 300 Π.Κ.: “όποιος αποφάσισε και εκτέλεσε ανθρωποκτονία ύστερα από σπουδαία και επίμονη απαίτηση του θύματος και από οίκτο γι’ αυτόν που έπασχε από ανίατη ασθένεια τιμωρείται με φυλάκιση”.(και)
5. Να θεωρηθεί η πράξη του συμμετοχή σε αυτοκτονία: άρθρο 301 Π.Κ.: “όποιος με πρόθεση κατέπεισε άλλον να αυτοκτονήσει, αν τελέστηκε η αυτοκτονία ή έγινε απόπειρά της, καθώς και όποιος έδωσε βοήθεια κατ’ αυτήν, τιμωρείται με φυλάκιση”.-

VIII. ΑΤΙΜΩΡΗΤΟ ΤΗΣ ΕΥΘΑΝΑΣΙΑΣ

Από την προαναφερθείσα διάταξη του άρθρου 300 Π.Κ. (ανθρωποκτονία με συναίνεση) προκύπτει ότι ο έλληνας νομοθέτης δεν θέλησε να είναι ατιμώρητη ούτε η επιθανάτια ευθανασία και όταν ακόμη προκαλείται μόνο από οίκτο για το θύμα, έστω και αν γίνει ύστερα από επίμονη απαίτηση του ίδιου (8). Η πράξη, βεβαίως, αυτή τιμωρείται με ποινή πολύ μικρότερη (φυλάκιση από 10 ημέρες μέχρι 5 χρόνια). Αν όμως δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 300 Π.Κ. η ευθανασία συνιστά ανθρωποκτονία εκ προθέσεως (άρθρο 299 παρ.Ι Π.Κ.) και τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη.-

IX. ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

Από την επίσης προαναφερθείσα διάταξη του άρθρου 301 Π.Κ. (συμμετοχή σε αυτοκτονία) συνάγεται ότι το ελληνικό ποινικό δίκαιο επιτρέπει στον καθένα να κταστρέφει μέχρι θανάτου τη ζωή του (αφού δεν τιμωρεί τον αποπειρώμενο να αυτοκτονήσει), του απαγορεύει όμως να δώσει εντολή σε άλλον να του την αφαιρέσει (αφού τιμωρεί τον συδραμόντα κατά την αυτοκτονία ή την απόπειρα αυτοκτονίας. Από το θετό δίκαιο, δηλαδή, δεν προκύπτει πουθενά η νομική υποχρέωση κάποιου να ζει(9). Υπό την έννοια αυτή, μπορούμε να πούμε ότι από το άρθρο 301 Π.Κ. πηγάζει το “δικαίωμα αυτοδιαθέσεως της ζωής”(10) που όμως δεν φθάνει να είναι “απόλυτο δικαίωμα στο θάνατο”(10α).-

X. ΑΠΟΨΕΙΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ

Βασική διάκριση γίνεται μεταξύ ενεργητικής και παθητικής ευθανασίας. Οι περιπτώσεις που η πρώτη λαμβάνει χώρα στη σημερινή εποχή είναι πρακτικά σπάνιες (4). Στις περιπτώσεις της παθητικής ευθανασίας ο ιατρός παραλείπει να προβεί στη συνέχιση της προσπάθειας διατηρήσεως του ασθενούς στη ζωή (διατηρήσεως των ζωτικών λειτουργιών). Εδώ παρατηρείται (στη βιβλιογραφία του Ποινικού Δικαίου) μία τάση υποτιμήσεως της εγκληματικής απαξίας της πράξης του ιατρού. Όμως η αξιολογική διαφορά μεταξύ πράξεως και παραλείψεως είναι ξένη προς το ποινικό δίκαιο, το οποίο εξισώνει τη δεύτερη με την πρώτη υπό την προϋπόθεση ότι ο παραλείψας είχε “ιδιαιτέρη νομική υποχρέωση να αποτρέψει το αποτέλεσμα” (άρθρο 15 Π.Κ.). Έτσι διατυπώθηκε η άποψη από τον καθηγητή Ανδρουλάκη (της Νομικής Σχολής της Αθήνας) ότι εδώ εκλείπει η ιδιαιτέρη νομική υποχρέωση εκ μέρους του ιατρού(12), άποψη που κατακρίθηκε από άλλους θεωρητικούς του ποινικού δικαίου (αν. καθηγητή Χαραλαμπάκη).(13) Πρέπει να σημειωθεί ότι ο Χωραφάς (ο επιφανέστερος Έλληνας Ποινολόγος) προέτεινε “να αντιμετωπισθεί η ευθανασία ως πράξις επιχειρούμενη εν τω αληθεί συμφέροντι του θανατουμένου” ώστε να αποκλείεται ο άδικος χαρακτήρας της πράξεως(14). Και η γνώμη αυτή έντονα κατακρίθηκε ως βαθύτατα αντιφατική (από τον καθηγητή Ανδρουλάκη) (15).-

XI. ΓΝΩΜΕΣ DE LEGE FERENDA (ΑΠΟ ΑΠΟΨΗ ΔΙΚΑΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗΣ)

Με στόχο να γίνει η νομοθεσία μας πιο φιλόνητη προτάθηκε από τον Εισαγγελέα Εφετών Λάμπρο Καράμπελα (στο 12ο Ετήσιο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο της 16-5-86) να νομοθετηθεί μία ακόμη περίπτωση δικαστικής αφέσεως της ποινής για την περίπτωση που συντρέχουν όλες οι προϋπθέσεις του άρθρου 300 Π.Κ. και επιπλέον (εφόσον ο ασθενής, που ψυχορραγεί και υποφέρει πολύ, απαιτεί τη θανάτωσή του, δεν μπορεί, όμως, μόνος, από φυσική αδυναμία να ενεργήσει έτσι, αν αυτό βεβαιώνεται από τρεις ιατρούς δημόσιου νοσοκομείου και αν δεν μπορεί να αντιμετωπισθεί ο πόνος του (16). Θεωρώ ότι η πρόταση είναι ενδιαφέρουσα και ίσως η μοναδική που τάραξε τα ελληνικά “λιμνάζοντα” (ως προς το συγκεκριμένο θέμα) “ύδατα”, αν και αυτή κατακρίθηκε ως ασυμβίβαστη με το περί δικαίου αίσθημα της

ελληνικής κοινωνίας(17).-

XII. Η ΑΠΟΨΗ ΕΝΟΣ ΙΑΤΡΟΔΙΚΑΣΤΗ (ΕΠΙΛΟΓΟΣ Α΄)

Θέλοντας να τερματίσω τις σκέψεις που σας εξέθεσα ήδη, επιχειρώ να δημιουργήσω μία γέφυρα με το χώρο σας εντοπίζοντας τη φωνή ενός ιατρού, που πρόσφατα έφυγε από τον επίγειο κόσμο, και που έζησε και “λειτούργησε” πλάι στους εισαγγελείς και στους δικαστές” του αείμνηστου Ιατροδικαστή Παναγιώτη Επιβατιανού (και συνάμα να θεωρήσω την ελάχιστη αυτή δική μου συμβολή στη στρογγυλή τράπεζα και στο Συνέδριό σας ως αφιερωμένη στη μνήμη του). Ο αλησμόνητος καθηγητής Παναγιώτης Επιβατιανός, στο “Ιατρικό Δίκαιο-Δεοντολογία και Προβληματική”(18) -που δίδασκε- διατυπώνει τα ακόλουθα απλά ερωτήματα, διαβαίνοντας μονοπάτια γόνιμου προβληματισμού για το θέμα της ευθανασίας:

“... Η ανακούφιση του πόνου και της οδύνης αυτών που πεθαίνουν, καθήκον πρωταρχικό του γιατρού, μπορεί να θεωρηθεί ότι βρίσκει την εφαρμογή του και με την ευθανασία;.. Μήπως η ίδια η ζωή δεν είναι συνυφασμένη με την έννοια της θυσίας και όλοι οι άνθρωποι δεν υποφέρουν περισσότερο ή λιγότερο για τούτο ή για εκείνο το πράγμα;... Και στις περιπτώσεις που ο ασθενής δεν είναι σε θέση να αποφασίσει ή να διαλέξει... ο γιατρός με ποια κριτήρια μπορεί να αποφασίσει αλλά και με ποιο δικαίωμα; Ποιος άνθρωπος μπορεί να αποφασίζει για τον άλλον άνθρωπο αν θα ζήσει ή θα πεθάνει;”.

Μικρά ερωτήματα, που πιθανότατα κρύβουν Μεγάλες απαντήσεις.-

XIII. ΕΠΙΛΟΓΟΣ Β΄ (ΣΤΙΧΟΙ ΕΝΟΣ ΠΟΙΗΤΗ, ΧΩΡΙΣ ΣΧΟΛΙΑ)

*Και στη στερνή μου αναπνοή
σαν πρέπει πια ν' αφήσω,
σαν έρθη καλοπρόσδεκτη κι η ώρα να πεθάνω,
πώς ήθελα με τους ανθούς γλυκά να ξεψυχήσω,
ν' απαλογείρη μου η ψυχή σ' ένα λουλούδι απάνω!(19)*

Δημήτριος Παπαγεωργίου
Εισαγγελέας Πρωτοδικών Καβάλας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. άρθρο 24 παρ.2 Νόμου 1756/88
2. άρθρο 27 Κώδικα Ποινικής Δικονομίας
3. “Αφαιρέσεις και μεταμοσχεύσεις ανθρωπίνων ιστών και οργάνων”
4. “Περί αφαιρέσεων και μεταμοσχεύσεων βιολογικών ουσιών ανθρωπίνης προελεύσεως”
5. βλ. Τηλ. Φιλιππίδη Μαθήματα Ποινικού Δικαίου, τ.α’, 1979, σελ. 25
6. βλ. ορισμούς στο βιβλίο του Στ. Κότσιανου Η ιατρική ευθύνη, β’ έκδ. 1977, σελ. 246 επ.
7. βλ. Αριστοτέλη Χαραλαμπάκη Ιατρική Ευθύνη και δεοντολογία (μελέτη) ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ 1993, 519 επ., 521
8. βλ. Α. Καράμπελα Η ευθανασία (από νομική άποψη), Ποινικά Χρονικά ΑΣΤ’, 539
9. βλ. Ν. Μπιτζιλέκη Η συμμετοχική πράξη, 1990, σελ. 215, Α. Σοφουλάκη Η προστασία της ανθρωπίνης ζωής κατά το Σύνταγμα και τους Νόμους, 1994, σελ. 139, Αιτιολογική Έκθεση Σχεδίου Ποινικού Κώδικα στον Ελληνικό Ποινικό Κώδικα έκδ. Ζαχαροπούλου, 1950, σελ. 290
10. βλ. Α. Καράμπελα, όπ. παρ. σελ. 542
- 10α. βλ. αμφισβητήσεις και προβληματισμούς στην εντελώς πρόσφατη μελέτη του καθηγητή Ιωάννη Μανωλεδάκη με τίτλο “Υπάρχει δικαίωμα στο θάνατο;” στην ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ 1994, 523 επ. (την οποία δεν είχαμε υπόψη μας κατά τις ημέρες του Συνεδρίου)Π. βλ. αρ. Χαραλαμπάκη όπ. παρ. σελ. 521
12. βλ. Ν. Ανδρουλάκη Ποινικόν Δίκαιον Ειδικόν Μέρος, 1974, σελ. 27
13. βλ. Αρ. Χαραλαμπάκη όπ. παρ. σελ. 522
14. βλ. Ν. Χωραφά Ποινικόν Δίκαιον, τ.Α’, έκδ. 9η (Κ. Σταμάτη) 1979, σελ. 215, και Αλ. Κατσαντώνη Η ανθρωποκτονία εν συναινέσει κατά τον νέον Ποινικόν Κώδικα, Ποινικά Χρονικά ΣΤ’, 237
15. βλ. Ν. Ανδρουλάκη όπ. παρ. σελ. 26
16. βλ. Α. Καράμπελα όπ. παρ. σελ. 541
17. βλ. Α. Σοφουλάκη όπ. παρ. σελ. 245
18. β’ έκδ. 1989, σελ. 80-81
19. Γεωργίου Βερίτη: “Με τους ανθούς”